

**ПЕРЕМИЩЕННЯ ЦЕНТРІВ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ
АКТИВНОСТІ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ
ТА МІЖКРАЇНОВА МОБІЛЬНІСТЬ УЧЕНИХ І ФАХІВЦІВ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ**

VI Міжнародний симпозиум (20 – 22 жовтня 2011 р., Київ)

20–22 жовтня 2011 р. в Києві відбувся VI Міжнародний симпозиум «Переміщення центрів науково-технологічної активності на європейському просторі та міжкраїнова мобільність учених і фахівців: сучасні тенденції», ініціатором якого виступила Міжнародна асоціація академій наук (МАН)*.

До складу організаторів симпозиуму увійшли: Міжнародна асоціація академій наук, Європейська академія наук, мистецтв і літератури, Євразійська асоціація університетів, проекти Сьомої Рамкової програми ЄС «Розширення двосторонньої науково-технічної співпраці з Україною» і «Спільний офіс підтримки інтеграції України до європейського дослідницького простору», Національна академія наук України, Національна комісія України у справах ЮНЕСКО.

Фінансову підтримку заходу надали НАН України, ЮНЕСКО, проекти 7РП ЄС «Розширення двосторонньої науково-технічної

* Такі міжнародні форуми проводять раз на два роки, починаючи з 2001 р. Вони присвячені актуальним питанням розвитку суспільства, науки та технологій. Згідно з розпорядженням Президії НАН України, організаційно-методичний супровід заходів, що проходять у межах симпозиуму, здійснює Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. Науковим керівником симпозиумів традиційно є президент Міжнародної асоціації академій наук, президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон.

співпраці з Україною» і «Спільний офіс підтримки інтеграції України до європейського дослідницького простору».

У роботі симпозиуму взяли участь понад 150 науковців і спеціалістів, серед яких 100 офіційних учасників. Було представлено 14 країн: Австрія, Азербайджан, Бельгія, Білорусь, Велика Британія, Вірменія, Киргизстан, Молдова, Німеччина, Польща, Росія, Угорщина, Україна, Франція.

Серед учасників симпозиуму були президент Європейської академії наук, мистецтв і літератури Жан-Патрик Конрад і віце-президент Георг Сератріс, генеральний секретар фундації «Євронаука» Раймонд Зелът, іноземний член Національної академії наук України Генріх Ратайчак, представник Європейської комісії з директорату досліджень Жан-Еммануель Форє, льотчик-космонавт Російської Федерації, Герой РФ Юрій Батурін, радник президента Російської академії наук з міжнародних питань Михайло Угрюмов, голова наукової ради Білоруського республіканського фонду фундаментальних досліджень Валентин Орлович, керівник головного управління з підготовки кадрів Національної ради з акредитації та атестації кадрів Республіки Молдова Іон Максим Холбан та інші.

Головну увагу учасники симпозиуму зосредили на таких питаннях:

- сучасні підходи до дослідження проблем мобільності вчених і спеціалістів;

- соціально-економічні фактори переміщення центрів науково-технологічної та інноваційної активності на європейському просторі;
- передумови та наслідки зміни парадигми мобільності: від «відтоку» до «циркуляції умів»;
- Болонський процес як фактор посилення міжкrajнoвoї мобільності інтелектуальних ресурсів: «плюси» і «мінуси» для країн з різним рівнем науково-технологічної активності й економічного розвитку;
- роль урядових і неурядових (у тому числі міжнародних) організацій у розширенні міжкrajнoвoї мобільності вчених і спеціалістів;
- мобільність і міжнародне співробітництво вчених і спеціалістів в умовах сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Зміни, що відбуваються у науково-технологічних системах європейських країн, супроводжуються переміщенням центрів науково-технологічної активності, впливають на мобільність учених і фахівців. Загалом вектор мобільності інтелектуальних ресурсів спрямований зі сходу на захід Європи, проте в кожній європейській країні він має власну специфіку. При цьому загальною тенденцією науково-технологічних систем європейських країн є історично зумовлений перехід від переважно стаціонарного типу організації науки до динамічного, пов'язаного з прискоренням міжкrajнoвoї мобільності вчених і фахівців. Чинниками, що істотно вплинули на стан науково-технологічної активності на європейському просторі, є розпад соціалістичної системи з подальшим возз'єднанням Німеччини, дезінтеграцією Югославії, СРСР, Чехословаччини й утворенням нових незалежних держав, трансформаційні процеси на постсоціалістичному просторі, розширення ЄС.

Мобільність учених і фахівців досліджували в низці проектів, зокрема, профінансованих ЮНЕСКО чи її регіональними підрозділами, в контексті проблеми «відтоку умів». Однак ситуація змінилася і потребує нового підходу до цієї проблеми, який має враховувати зміни на європейському просторі, зокрема інтенсивні інтеграційні процеси, а також

необхідність поєднання ринкової конкуренції і взаємовигідної співпраці в Європі.

На пленарних і секційних засіданнях було виголошено 52 доповіді, які висвітлювали основні теми симпозіуму. Так, на секції, присвяченій проблемам міграції науковців та її наслідків для наукових систем, розглядали причини і мотиви міграції, аналізували наукові результати, отримані в еміграції. Науковці, які брали участь у роботі секції «Болонський процес як фактор інтернаціоналізації інтелектуальних ресурсів», зосередили увагу на питаннях можливостей участі України та інших країн СНД у вдосконаленні систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів.

У рамках симпозіуму було проведено два семінари за проектами Сьомої Рамкової програми ЄС: «Дослідницькі інфраструктури: розвиток та перспективи. Досвід України та інших країн» і «Роль Сьомої Рамкової програми у підвищенні міжнародної мобільності дослідників у сфері «Соціально-економічні та гуманітарні науки», на яких розглядалися питання щодо механізмів зміцнення науково-технічного співробітництва між Україною та ЄС.

Дискусії за круглими столами «Мобільність учених та її вплив на інновації» і «Методологія вимірювання та системи моніторингу мобільності учених» стосувалися як питань удосконалення механізмів співпраці та фінансування науковців СНД і країн Центральної та Західної Європи, так і підходів до розроблення методів оцінювання тенденцій, рівня і динаміки мобільності науковців і спеціалістів.

Велике значення для підвищення наукового статусу симпозіуму мала зустріч президента НАН України Б.Є. Патона з керівництвом «Євронауки» та Європейської академії наук, мистецтв і літератури. Як зазначив президент Європейської академії наук, мистецтв і літератури Жан-Патрик Конрад, питання, що обговорювалися на зустрічі, сприяли кращому розумінню стану науки в Україні та ролі НАН України у національній науковій системі.

У рамках симпозіуму було також проведено засідання Наукової ради з наукознавства при МААН, на якому відбулося обговорення плану роботи Наукової ради на наступний рік.

Міжнародний симпозіум «Переміщення центрів науково-технологічної активності на європейському просторі та міжкраїнова мобільність учених і фахівців: сучасні тенденції» дістав позитивні відгуки від міжнародних та іноземних організацій. Зокрема, на адресу організаторів надійшли листи подяки від Європейської академії наук, мистецтв і літератури, «Євронауки», Польської академії наук, Інституту історії природознавства та техніки РАН, Президії Академії наук Республіки Молдова.

Учасники симпозіуму наголосили на необхідності подальшої організації таких міжнародних симпозіумів, на яких обговорюється широке коло актуальних питань сучасного стану науки, висвітлюється світовий досвід країн у вирішенні проблем розбудови знаннєвого суспільства, розробляються рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування наукової сфери та ролі науки у житті суспільства.

Б.А. Маліцький,

доктор економічних наук, професор,

директор Центру досліджень

науково-технічного потенціалу та історії науки

ім. Г.М. Доброва НАН України

Л.П. Кавуненко,

кандидат економічних наук,

заступник директора з наукової роботи

цієї установи

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ІСТОРІЇ НАУКИ УКРАЇНИ

Із доповіді А.Г. Наумовця, О.С. Поповича

Динаміку виїзду українських учених вищої кваліфікації (докторів і кандидатів наук) у зарубіжні країни на постійне місце проживання зображено на рис. 1. Як видно з рисунка, найпомітніших втрат українська наука зазнала в 90-ті роки. Найбільше докторів наук залишило Україну в 1994 році — 90 осіб. Це, звичайно, немало (до того ж зрозуміло, що виїжджали і влаштовувалися за кордоном далеко не слабкі вчені). Проте якщо врахувати, що в цей час докторів наук в Україні налічувалося 4 тисячі, а в 1995 році — 4,1 тисячі, то стає зрозумілим, що розглядати їх еміграцію як явище, що істотно вплинуло на науковий потенціал країни, все ж не можна.

Кандидатів наук виїхало більше, але навіть 184 особи з 21,4 тисячі в 1996 році — не катастрофічна втрата. З 1995 по 2005 роки з України емігрувало дещо більше тисячі кандидатів наук, а їхня загальна чисельність скоротилася за цей час приблизно

на 6 тисяч (і це незважаючи на те, що відновлення їхньої кількості через аспірантуру тривало).

Наведені дані підтверджують, що набагато більший вплив на втрати наукового потенціалу нашої країни в ці роки зробила «внутрішня еміграція» — перехід науковців в інші сфери діяльності. Саме цей процес скоротив чисельність фахівців, що займаються дослідженнями, більш ніж утричі. Отже є підстави говорити про дуже тривожні явища у розвитку української науки. У зв'язку з цим не можна не звернути уваги на те, що давно настав час нашої владі вжити найрішучіших заходів для поліпшення умов роботи і життя вітчизняних учених, особливо молоді. Тоді ні зарубіжна, ні внутрішня міграція дослідників не призводитиме до деградації наукового потенціалу нашої країни, а лише сприятиме підвищенню рівня і практичної значущості досліджень.